

Lokalstyre og rettsstell

Fra 1500-tallet til 1660 ble Norge styrt fra Danmark etter et forvaltningssystem som kalles lensvesenet. Trondheim hovedlen omfatta i begynnelsen av 1500-tallet nåværende Trøndelag, unntatt Fosen og Namdal, men med tillegg av Jemtland og Herjedalen. Namdalen kom under Trondheim len i 1533, fra 1540-åra også Nordmøre med Fosen. Lensherren hadde ansvaret for de offentlige inntektene i lenet og måtte avlegge rekneskap til kongen. Noen inntektsposter beholdt lensherren en del av som eiga lønn, overskottet og andre inntekter gikk til kongens kasse i København. Lensherren hadde generell styringskompetanse: Han forvalta kronas eiendom, leda militæret og både administrerte rettsvesenet og iverksatte dommer. Tjenestemennene under lensherren i den lokale administrasjonen var fogdene. De fikk særlig fra 1620-30-åra ei mer sjølstendig maktstilling og ble kongelige tjenestemenn. Det samme skjedde med sorenskriverne. Disse stillingene ble oppretta i fogderia fra 1591. Opprinnelig skulle sorenskriverne hjelpe bøndene til å forstå de gamle lovene og være skriver for lagretten. Men etter hvert ble de edsvorne tingskriverne anerkjent som meddommere. De fikk det økonomiske ansvaret for at det ble avsagt riktige dommer og endte som enedommere i mange saker og ble kongelige embetsmenn. Lensherrens myndighetsområde ble tilsvarende innskrenka. Bøndene kom i kontakt med fogd og sorenskriver høgst tre ganger om året. Vår, sommer og høst ble det nemlig holdt ting på Hove i Selbu. Da måtte bøndene møte, på egne eller andres vegne, for på tinget skulle skattene betales. De som var stevna som part i tviste- eller straffesaker, måtte sjølsagt også møte opp. Fravær medførte 1/2 daler i mulkt. På bygdetinget ble det ellers lest kunngjøringer og skrevet dokumenter. Om noen ikke kunne betale skatt p.g.a. uår, skader eller andre årsaker, krevde fogden vitner i saka. Vitner var oftest lensmannen og andre framtreddende bønder. Det var også vanlig at det ble krevd tingsvitner i straffesaker. Endelig måtte lagrettemennene møte opp på tinget. Fra middelalderen hadde en tradisjonen med at 6 (eventuelt 12) utpekte bygdefolk, lagretten, avsa dom i sakene. Dommen kunne bli overprøvd av lagmannen, men på 1500-tallet var ennå bygdefolket, representert ved lagrettemenn, de virkelige dommere. Men med sorenskrivernes tiltakende domsmyndighet ble lagrettens betydning sterkt redusert. I de Norske lovene fra 1687 kunne sorenskriverne dømme alene i visse saker. Denne posisjonen fikk de ikke minst fordi de representerte den juridiske ekspertise og kongelige autoritet. Men lagretten ble bevart som en rest av den eldre folkedomstolen. Det var ei ære å bli utpekt som lagrettemann. Bare én tydaling fikk den æra, nemlig Jon Halvarsen Ås på begynnelsen av 1600-tallet. Endringene i lokalforvaltninga ble fullført etter innføringa av eneveldet i 1660. I stedet for lensherren kom amtmannen med vesentlig kontrollerende myndighet. Fogden fikk ansvaret for all oppebørsel, dvs. innkreving av skatter, avgifter, bøter m.m. Han hadde også påtale- og politimyndighet. Til å hjelpe seg med alt dette hadde han bondelensmennene. Sorenskriveren ble dommer og den bøndene måtte henvende seg til om de ville ha skrevet og eventuelt tinglyst skiftedokumenter, skjøter, bønneskrifter o.a. Både fogd og sorenskriver skulle ha en embetsgard å leve av i fogderiet. I tillegg hadde de rett til en del av de offentlige inntektene de krevde inn, og de tok betaling for tjenester (sportler). Begge embetsmennene hadde altså økonomisk vinning av å presse mest mulig ut av bøndene og mange gjorde det. Men for å hindre at fogden skulle utnytte stillinga si, ble han satt på delvis fast lønn fra 1634. Fogd, sorenskriver og prest var de øvrighetspersonene bøndene kom i kontakt med. Presten var nærmest. Han kom jo til Tydal minst 4 ganger om året. Fogd og sorenskriver var her sjelden

eller aldri, og de bodde heller ikke alltid i prestegjeldet.

Fogderiinndeling

På 1500-tallet hørte Selbu med Tydal til Stjørdal fogderi. I slutten av 1500-tallet krevde fogden i Strinda inn den uvisse inntekta (dvs. bygsel, avgifter og sakefall) fra Selbu prestegjeld. Det ble eget fogderi en periode fra 1600 til 1620 og mellom 1653 og 1671. I denne siste perioden kom både fogd og sorenskriver til å bo i Selbu. Fra 1671 ble så Selbu slått sammen med Strinda til «Strinden og Selbo fogderier». Trass i denne nyordninga, var det sorenskriveren i Stjørdal som betjente Selbu og Tydal. Fogderia var altså ikke helt fast avgrensa enheter. For folk i Tydal betydde det ingenting, de merka vel knapt endringene. For folk flest var lensmannen den eneste verdslige øvrighetspersonen de kom i kontakt med. Det var lensmannen som utførte fogdens oppgaver i bygda.

Lensmenn i Tydal

Bondelensmannen hørte til på et nivå under de tre øvrighetspersonene fogd, sorenskriver og prest. Det var oftest en av de fremste og største gardbrukerne som hadde lensmannsvervet. Lensmannen skulle være bøndenes talsmann overfor øvrigheta, men først og fremst var han den lokale representanten for myndighetene. Vi vet ikke sikkert når Tydal fikk egen lensmann. Men den første vi kjenner til, var Peder Bjørnsen Ås i første halvdel av 1600-tallet. Han hadde garden Lunden som var den største i hele bygda. Peder var fremdeles bruker av garden i 1661, men i 1664 hadde sønnen Bjørn overtatt. Bjørn Pedersen var også lensmann, så stillinga gikk i arv fra far til sønn. Han var født omkring 1610. Sønnen Peder Bjørnsen Ås er første gang nevnt som bruker av garden i matrikkelen av 1687. Han var født i 1649 og fortsatte i lensmannsombudet. Men senest i 1723 var han blitt etterfulgt av Jon Bjørnsen. Han var da ny bruker av Lunden. Det er nærliggende å tru at Jon var bror til den forrige lensmannen. Men han var født kring 1685, så det kan være en fjernere slektning som overtok ombudet. Skiftet etter Jon Bjørnsen Ås viste at det hadde gått tilbake med den gamle lensmannen. Lensmannsgarden hadde blitt helt ut leilendingsbruk i 1723. I 1750-åra hadde skatterestansene hopa seg opp for Jon, og boet i 1765 var dundrende fallitt. Det sto 365 riksdaler i gjeld, mens verdien av husdyra og eiendelene ble taksert til vel 83 daler. Vi vet ikke riktig når Jon Bjørnsen gikk av som lensmann. I et arveskifte fra 1730 er det nevnt at lensmann Ole Bjørnsen Ås var til stede. Enten var Ole en bror som vikarierte for lensmannen, eller det er rett og slett ei feilskrivning. Det siste er mest trulig, for vi ser av skifteprotokollen at Jon var lensmann til iallfall 1745. Senest 1752 må Jon ha gått av som lensmann, for da var det lensmannen i Selbu, Tomas Halvorsen Møllenus, som styrte med arveskifta i Tydal. Det var forresten sønnen Halvor som var til stede på farens vegne. I 1754 og ved senere skifter, var det en annen sønn, Ole Tomassen Markåa, som hadde overtatt lensmannsvervet både i Selbu og Tydal. Formelt skjedde ikke sammenslåinga før i 1775 da Carsten Heidemark ble innsatt som lensmann for hele tinglaget. Fra midten av 1700-tallet bodde altså lensmannen i Selbu.

Dette bildet er tatt fra Lundbakken mot øst omkring 1900. Den gamle lensmannsgarden Lunden ligger til høyre på bildet. Tydal hadde egen lensmann fra første halvdel av 1600-tallet (eller før) til omkring 1750, og det var brukerne av Lunden som hadde dette vervet.